

REGULERINGEN AF DANSK LANDBRUGS- EKSPORT¹⁾

AF KNUD HANSEN

Eksporten af danske landbrugsprodukter kontrolleres af staten af to forskellige årsager. Det ene formål er at føre kontrol med kvaliteten i alle producenters og eksportørers interesse. Dette sker gennem en gruppe indgreb, der for nogle varers vedkommende går tilbage til tiden før 1930. Der kræves f. eks. autorisation af eksportørerne, men dette skyldes ikke noget ønske om at kontrollere priser eller omsat mængde. Det er ikke her meningen at behandle disse indgreb, hvis betimelighed formentlig anerkendes af alle også i »normale tider«.

Ved den anden gruppe indgreb, der er mere »ekstraordinære«, har staten uafbrudt siden 1930 grebet direkte ind i markedsmekanismen. Der skal her gives en oversigt over denne eksportregulering, dens årsager, former og mulige konsekvenser, samt den debat, den har givet anledning til.

Den økonomiske baggrund.

Det, der gav anledning til det første indgreb (i maj 1930), var en belgisk kontingentering af kreaturimporten fra Danmark. Det var derfor nødvendigt at fordele denne på de danske eksportører. I de følgende år kontingenterede flere og flere lande importen af flere og flere varer.

For Tysklands vedkommende begrænsedes importen i første omgang kun for så vidt angik den mængde, toldkontingentet, det kunne indføres til en lavere toldsats, hvorimod der var fri import til en højere sats. Men spørgsmålet var så, hvorledes eksportretten til den lave sats skulle fordeles. Det er ikke muligt her i enkeltheder at redegøre for den handelspolitiske baggrund, der nødvendiggjorde den danske eksportregulering. Foruden de allerede nævnte træk kan nævnes, at nogle lande ikke nøje-

¹⁾ Denne redegørelse er udarbejdet på Det handelsvidenskabelige Forskningsinstitut ved Handelshøjskolen i København. De fremførte oplysninger og synspunkter står alene for forfatterens egen regning. Artiklen er afsluttet ca. 1. februar. 1. marts blev loven forlænget indtil udgangen af marts 1950. Derefter skal de nye eksportorganisationer træde i kraft, men man har endnu ikke overblik over, hvilke modifikationer, der vil ske i disses vedtægter, lige som det ikke er helt klart, hvori en eventuel fortsat statslig regulering vil bestå.

REGULERINGEN AF DANSK LANDBRUGS- EKSPORT¹⁾

AF KNUD HANSEN

Eksporten af danske landbrugsprodukter kontrolleres af staten af to forskellige årsager. Det ene formål er at føre kontrol med kvaliteten i alle producenters og eksportørers interesse. Dette sker gennem en gruppe indgreb, der for nogle varers vedkommende går tilbage til tiden før 1930. Der kræves f. eks. autorisation af eksportørerne, men dette skyldes ikke noget ønske om at kontrollere priser eller omsat mængde. Det er ikke her meningen at behandle disse indgreb, hvis betimelighed formentlig anerkendes af alle også i »normale tider«.

Ved den anden gruppe indgreb, der er mere »ekstraordinære«, har staten uafbrudt siden 1930 grebet direkte ind i markedsmekanismen. Der skal her gives en oversigt over denne eksportregulering, dens årsager, former og mulige konsekvenser, samt den debat, den har givet anledning til.

Den økonomiske baggrund.

Det, der gav anledning til det første indgreb (i maj 1930), var en belgisk kontingentering af kreaturimporten fra Danmark. Det var derfor nødvendigt at fordele denne på de danske eksportører. I de følgende år kontingenterede flere og flere lande importen af flere og flere varer.

For Tysklands vedkommende begrænsedes importen i første omgang kun for så vidt angik den mængde, toldkontingentet, det kunne indføres til en lavere toldsats, hvorimod der var fri import til en højere sats. Men spørgsmålet var så, hvorledes eksportretten til den lave sats skulle fordeles. Det er ikke muligt her i enkeltheder at redegøre for den handelspolitiske baggrund, der nødvendiggjorde den danske eksportregulering. Foruden de allerede nævnte træk kan nævnes, at nogle lande ikke nøje-

¹⁾ Denne redegørelse er udarbejdet på Det handelsvidenskabelige Forskningsinstitut ved Handelshøjskolen i København. De fremførte oplysninger og synspunkter står alene for forfatterens egen regning. Artiklen er afsluttet ca. 1. februar. 1. marts blev loven forlænget indtil udgangen af marts 1950. Derefter skal de nye eksportorganisationer træde i kraft, men man har endnu ikke overblik over, hvilke modifikationer, der vil ske i disses vedtægter, lige som det ikke er helt klart, hvori en eventuel fortsat statslig regulering vil bestå.

des med kontingentering, men gik over til en helt centraliseret import. Det skete med Hollands kødimport fra 16. juli 1933. Tyskland oprettede for hver vare et »Reichstelle«, det første for mejeriprodukter i 1934. Dette købte en stor del af smørret centralt. I maj 1936 ønskede det at overtage hele importen af smør, men tyskerne indvilgede dog i at fordele mindst 30 pct. af kontingentet på tyske importører. Derimod blev den tyske import af heste helt centraliseret i 1936.

Kontingenteringspolitikken medførte naturligvis en masse vanskelige forhandlinger mellem landene. Importørlandene opdagede hurtigt, at de stod prispolitisk stærkere over for sælgerne, hvis det var deres administration, der fordelte et kontingent blandt landets importører, end hvis det var eksportlandets administration, der fordelte licenser til kontingentet blandt sine eksportører af varen. Dette problem gav navnlig anledning til vanskeligheder for Danmarks vedkommende over for Frankrig og Belgien. Endvidere fandt importørlandene ud af, at kontingenterne var eftertragede, og at man ved at handle med dem kunne opnå fordele for sin egen eksport. Det begyndte med, at Frankrig i 1933 gjorde fordelingen af 75 pct. af kontingentet for hver vare afhængig af modydelser. Derfra var der kun kort til næste skridt: at samhandelen mellem en række lande blev fastlagt inden for rammerne af detaljerede vareudvekslingsaftaler efter forhandling mellem regeringerne. I mindre stil skete det samme i form af kompensationsforretninger mellem de enkelte firmaer.

I trediverne var det afsætningsvanskelighederne for vore landbrugsvarer, der nødvendiggjorde en rationering af eksporten på de danske eksportører. Under krigen og efter har årsagen snarere været, at afsætningen måtte rationeres mellem køberlandene. Det handelspolitiske formål ved vareudvekslingsaftalerne blev nu at opnå import af knappe varer, mens det før var eksport af varer, som ingen ville have. Desuden nødvendiggjordes en regulering, fordi prisforholdene i landene var så forskellige, og fordi en del lande havde centraliseret importen.

Lovhjemmelen for den foretagne regulering.

Lovhjemmel for reguleringen af landbrugseksporten findes i »lov om udførsel af landbrugsprodukter«. Denne blev første gang stadfæstet 23. december 1932. Dens hovedbestemmelse, § 1, lyder nu således (de tilføjelser, der er sket siden 1932 er angivet med kursiv og i parantes er angivet, hvornår ændring er sket):

1. Ministeren for landbrug og fiskeri kan *med tilslutning af* (1938) Landbrugsrådet og *De samvirkende danske Husmandsforeninger* (1939) påbyde, at udførsel her fra landet af *landbrugsprodukter* (1938) kun må finde sted under iagttagelse af de forskrifter, han måtte fastsætte, *herunder opkrævning af de i så henseende fornødne afgifter* (1938), samt at udførelsen kun må foregå gennem dertil af ministeriet nedsatte udvalg (1939).

2. *Ministeren kan med tilslutning af Landbrugsrådet og De samvirkende danske Husmandsforeninger meddele tilladelse til, at de af ham til regulering af udførselen af de pågældende landbrugsprodukter nedsatte udvalg anvender de gennem afgifter eller på anden måde tilvejebragte beløb til formål, der står i forbindelse med reguleringen af udførselen af de pågældende landbrugsprodukter, og som skønnes at være til gavn for vedkommende produktionsgren (1939) eller til landbrugets fremme i almindelighed (1947).*
3. *For så vidt forarbejdning og afsætning af landbrugsprodukter, f. eks. kød- og mælkekonserves, måtte ske igennem private industrielle virksomheder, kan de i loven omhandlede foranstaltninger kun træffes efter forudgående forhandling med Industrirådet (1933).*

Lovens § 2 indeholder nogle bødebestemmelser, der er uden økonomisk-teoretisk interesse. Selve loven er altså ganske kortfattet. I rigsdagen er den da også blevet karakteriseret som den lille lov med den store virkning. Fornyelserne er sket hvert andet år, efter 1945 hvert år og i 1949 endda to gange. Det vil iøvrigt have juridisk interesse at bemærke, at man ikke har taget spørgsmålet om lovhjemmel helt så højtideligt, som man måske kunne vente. Før lovens stadfæstelse i december 1932 havde man allerede siden maj 1930 i en række tilfælde administrativt gjort eksporten af kreaturer og smør betinget af særlig tilladelse. Senere har man også i to perioder været uden lov, nemlig i 1942, da loven var udløbet ved nytår, og forlængelsen først blev stadfæstet 11. februar, og i 1948, da loven var bortfaldet ved udgangen af marts, men først blev fremsat påny 25. maj og stadfæstet 9. juni. I årene 1930—32 har de udstedte forskrifter været helt uden lovhjemmel. I de to sidste perioder har nogle af bestemmelserne været fastsat med hjemmel i vareforsyningsloven, og dette gælder stadig for Landbrugsministeriets eksportforbud (bekendtgørelse af 4. februar 1949). I et par tilfælde synes man imidlertid at have været uden lovhjemmel til at foretage de indgreb, man faktisk foretog. Dette gælder i alle tilfælde afgifterne ved eksport af visse varer til visse lande, som man havde opkrævet siden 1932, men som man først fik udtrykkelig lovhjemmel for i 1938, efter at Østre Landsret ved en dom af 16. august 1938 havde erklæret de hidtil opkrævne afgifter for grundlovsstridige. Endvidere fik man først i 1939 udtrykkelig lovhjemmel til at give eksportudvalgene eneret på eksporten, hvilket for kvæg havde været praktiseret siden 1934. Man har åbenbart antaget den almindelige bemyndigelse for at være tilstrækkelig hjemmel. I så fald skulle det dog ikke have været nødvendigt i 1939 ved en tilføjelse til stk. 1 at give udtrykkelig hjemmel til eneeksport. I det sidste års politiske debat har det ofte været fremført, at det man ønskede var at få slettet 1939-tilføjelsen om eksportret. Denne tilføjelse synes imidlertid kun at have haft formel betydning, selv om udvalgene naturligvis eksporterede i stærkt udvidet omfang efter 1939.

Landbrugsministeriet havde allerede i 1931 ønsket en lovhjemmel for den foretagne eksportregulering, men Landbrugsrådet havde anbefalet, at man som hidtil gjorde det administrativt, idet rådet mente, »at det ville kunne hjælpe os i en given situation at kunne hævde, at den danske regering ikke havde lovmæssig hjemmel til at begrænse udførselen«. I november 1932 udarbejdede ministeriet alligevel et lovforslag, hvori det hed, at eksportforskrifterne kun kunne fastsættes »med tilslutning af Landbrugsrådet«. Da dette udtryk blev ændret til »efter indstilling af«, gik Landbrugsrådet med. Loven blev enstemmigt vedtaget, lige som den gennem trediverne stadig blev forlænget med tilslutning af de fire store partier. I 1938 erstattedes »indstilling« med det oprindelige forslags »tilslutning«. I 1939 kom De samvirkende danske Husmandsforeninger med, efter at de var udtrådt af Landbrugsrådet. Industrirådet (det nuværende stk. 3) blev forhandlingsberettiget ved en særlig lov i 1933. Det vareområde, der omfattedes af loven, blev lidt efter lidt udvidet. 1932-loven omfattede kvæg og svin samt produkter heraf, mejeriprodukter og æg. Ved tilføjelsen i 1933 kom heste også med, i 1934 fjerkræ. I 1938 erstattedes opregningen af varer med »landbrugsprodukter«, hvorved bl. a. også kartofler kunne inddrages.

Eksportudvalgenes sammensætning.

Da lovens administration først og fremmest er sket gennem eksportudvalg for de enkelte varer, vil det være af interesse at følge disses nedsættelse og sammensætning.

Allerede 23. april 1932 var »Landbrugsrådets Kvæg- og Kødeksportudvalg« blevet dannet ved et møde. Efter lovens vedtagelse blev dette i januar 1933 til »Landbrugsministeriets Kvæg- og Kødeksportudvalg«. 19. februar 1936 blev udvalget sammenlagt med det reguleringsudvalg, der havde taget sig af den indenlandske kødordning. Navnet blev så. »L. M.s Kvæg- og Kødudvalg«.

L. M.s *smørekseksportudvalg* blev oprettet 11. november 1932. Udvalget trådte i stedet for »Toldreguleringsudvalget«, der 25. februar var nedsat i anledning af det tyske toldkontingent, og »Smørkontingentudvalget«, der var nedsat i maj 1932 i anledning af belgisk kontingentering. I januar 1933 blev Smørekseksportudvalget officielt i h. t. loven. Det samme skete med *Baconudvalget*, der var nedsat 16. november 1932. *Kartoffeleksportudvalget* blev nedsat 16. februar 1933. Den oprindelige hjemmel hertil var givet i den særlige lov om udførsel af kartofler, og det oprindelige formål var ikke krisebetonet, men blot at påse, »at kartofler, der udføres her fra landet, fremtræder som en velbehandlet salgsvare«. 10. marts 1933 nedsattes *Osteekseksportudvalget*, 20. marts 1933 *Ægekseksportudvalget*,

25. april 1934 *Fedteksportudvalget*, i 1935 *Fjerkræksportudvalget*, i april 1936 *Hesteeksportudvalget*, og endelig 8. oktober 1942 *Halmudvalget*.

Gennemgående synes udvalgene at være blevet lidt større i årenes løb, idet flere og flere organisationer har opnået repræsentation. Man har indtryk af, at sammensætningen i første omgang måske var lidt tilfældig, og at man først senere har opstillet principper, hvorefter sammensætningen skulle ske. I Landbrugsrådets beretning 1946, p. 26, hedder det, at man foretog sammensætningen, således at andelsforeninger og privathandel blev repræsenteret i forhold til deres part i totalomsætningen under normale forhold. Desuden indstillede rådet producentrepræsentanter til medlemskab. Disse er blevet flere efterhånden, hvilket må antages at have stillet den private handels repræsentanter svagere i tilfælde af meningsmodsatning, idet der er et vist interessefællesskab mellem producentorganisationerne og andelseksportorganisationerne. Udviklingen i et par vigtige udvalg vil belyse dette:

I Kvæg- og kødudvalget var der i 1932 1 repræsentant fra Landbrugsrådet (producenterne), 1 for Andels-Kreatureksportforeningerne, 1 fra Eksportørernes Landsforening og 1 for udenstående privat-eksportører. Privathandelen havde altså 2 af 4 medlemmer. I 1933 udvidedes udvalget til 2 producentrepræsentanter (henholdsvis Landbo- og Husmandsforeningerne) og 2 andelseksportører. Privathandelen havde derefter 2 af 6 medlemmer. I 1935 udvidedes udvalget med yderligere 1 fra hver af de to nævnte producentorganisationer, 1 fra De samvirkende Andels-kreatureksportforeninger og 2 fra Danske Landbrugeres Kødforsyning, som også er en andelseksportorganisation. Privathandelens repræsentanter udgjorde stadig de samme 2, men nu af 10 medlemmer, og i 1936 blev de kun 2 af 17, hvoraf den sidste dog ikke repræsenterede andels- eller producentforeninger, men Landbrugsministeriet. Det nuværende udvalg er på 11 medlemmer.

Smøreksportudvalget bestod i 1932-33 af 2 repræsentanter for producenterne (mejerierne), 2 for andelseksportørerne og 2 for privateksportørerne. I 1949 var sidstnævnte repræsenteret ved 2 af 11 medlemmer, heraf dog 1 fra ministeriet.

Baconudvalget bestod oprindeligt af 3 medlemmer fra andelsslagterierne og 2 fra privatslagterierne. I 1934 udvidedes det med 2 repræsentanter for andelsslagterierne og 1 for henholdsvis landbo- og husmandsforeninger.

Til formand for hvert udvalg indstillede Landbrugsrådet et af de medlemmer af det pågældende udvalg, der også var medlem af Landbrugsrådet. I 1935 kom det til et modsætningsforhold, fordi Landbrugsministeriet selv ville bestemme, hvem der skulle være formand for Fjerkræksportudvalget. Det hedder herom i Landbrugsrådets årsberetning, 1935,

p. 156: »I alle de andre udvalg, der var nedsat i medfør af Lov om udførsel af landbrugsprodukter, var formanden også medlem af Landbrugsrådet, og herved var der skabt en i høj grad nødvendig kontakt mellem rådet og udvalgene. Denne kontakt ville let blive af en helt anden karakter end for de øvrige udvalgs vedkommende, fordi formanden var embedsmand under Landbrugsministeriet og ikke repræsentant for producenterne«. Rådets præsidium indstillede derfor, at dette forhold burde ændres, men dette gik ministeriet ikke med til.

Også den daglige ledelse af udvalgenes arbejde blev lagt i hænderne på andels- og producentorganisationerne. Princippet var, at sekretariatet for et udvalg blev lagt hos den pågældende producentforening, hvis andelsorganisationernes part af omsætningen af den pågældende vare var meget stor, mens administrationen blev overdraget Landbrugsrådets sekretariat, hvis andelsorganisationernes andel var mindre. Sekretariaterne for Bacon- og Fedteksportudvalgene blev derfor placeret hos De samvirkende Andels-Svineslagterier, for Smør- og Osteeksportudvalgene hos Mejeriforeningernes Fællesorganisation (i Aarhus) og for resten af udvalgene hos Landbrugsrådet. Om motiveringen herfor hedder det i Landbrugsrådets årsberetning 1946, p. 27: »Landbrugsministeriet tiltrådte rådets indstillinger og anerkendte herved det, som var grundtanken, nemlig at organisationerne gennem deres sekretariat skulle bistå ministerierne med den administration, der ville blive nødvendig, fordi Landbrugsministeriet som sådant ikke rådede over fornøden sagkundskab og medhjælp, og fordi de omtalte organisationssekretariater havde sagkundskaben og havde mulighed for at supplere denne ved antagelse af almindelige kontorister til arbejdets udførelse. De midler, som de forskellige eksportudvalg skulle arbejde med, skulle efter ministeriets bestemmelse fremskaffes, således at virksomhederne økonomisk hvilede i sig selv«.

Eksporthandelsvalgenes opgaver.

Allerede i 1922 havde kreaturtransport til Belgien været gjort afhængig af passersedler, der var udstedt af Landbrugsministeriet, men som fordeltes gennem Landbrugsrådet. Da Belgien i maj 1930 igen begrænsede kreaturimporten, bad Landbrugsministeriet atter Landbrugsrådet om at forestå en lignende fordeling. Det var dog ministeriet selv, der endelig godkendte den fordeling af passersedlerne, som rådet havde foreslået. Da rådet i april 1932 nedsatte sit kvæg- og kødeksportudvalg fik dette til opgave at forestå fordelingen. De andre nævnte udvalg nedsattes, efterhånden som der for de andre varer opstod spørgsmål vedrørende fordeling af eksportkontingenter eller andre spørgsmål vedrørende eksporten. Udvalgene var principielt kun rådgivende for ministeriet, der havde den endelige besluttende myndighed. Derimod forestod udvalgene den praktiske

fordeling af licenserne. Licenserne til smør- og ægeksexporten udsendtes dog gennem Statskontrollen med Smør og Æg m. m. Efterhånden som der blev tale om opkrævning af eksportafgifter blev dette som regel også varetaget af eksportudvalgene. Udvalgene førte iøvrigt også forhandlinger med fremmede lande, f. eks. i 1936 med Tyskland og Belgien, om disse eksportafgifter. Tyskland opkrævede selv oprindeligt et lille »monopolgebyr«, senere en større »forskelsafgift« af importen, idet denne på grund af begrænsningen kunne udbringes til en højere pris i Tyskland, selv efter at den danske eksportafgift var lagt på. Tyskerne var utilfredse med vor eksportafgift, idet de selv ønskede at opkræve hele prisdifferencen som afgift, hvilket ikke lykkedes dem i det første par år, idet den tyske afgift fastsattes månedligt, men den danske ugentligt, således at denne kunne tage hensyn til eventuelle prisstigninger på det tyske marked, indtil den tyske afgift blev reguleret.

Det er allerede nævnt, at Kvæg- og Kødudvalget fra 1934 selv optrådte som eneksportør til en række lande. Hesteeksportudvalget fik til opgave, da det tyske opkøb centraliseredes i 1936, at godkende prisen ved hvert enkelt køb. Udvalgets sekretær deltog derfor i alle opkøb og udstedte passérseddel. Desuden stod udvalget i forskud med betalingen. Nogle udvalg førte ofte forhandlinger i udlandet for at få forhøjet de danske kontingenter, ligesom de herhjemme forhandlede for at finde importindrømmelser, hvormed eksport kunne »betales«. Siden 1934 har udvalgene fremskaffet det materiale, som Landbrugsrådet benyttede ved opstillingen af eksportønsker, før regeringen skulle føre handelsforhandlinger. Siden 1945 har opgaven i stedet bestået i at afgive periodiske sandsynlighedsberegninger over den kommende tids produktion, for at man kunne bedømme eksportmulighederne.

Efter denne korte oversigt skal der nu gives en mere detaljeret gennemgang af nogle af de vigtigste opgaver, udvalgene har haft at arbejde med.

Fordeling af eksportkontingenter.

Denne opgave var navnlig betydningsfuld i trediverne, da produktionsmuligheder og eksportønsker langt oversteg de eksportkontingenter, vi fik tildelt af fremmede lande. Det er her af pladshensyn kun muligt at omtale nogle af de principper, man fulgte, og nogle af de interessemodsetninger, der opstod. Om begge dele foreligger der kun sparsomt offentligt materiale. Reguleringen af baconeksporten, der reelt skete på producentstadiet gennem svinekortordningen i h. t. særlig lov, omtales ikke.

Kontingentfordelingen vakte mest røre for *kvæg og kød*. Den første fordeling vedtoges ved et møde i Landbrugsrådet 12. maj 1930. En ugentlig eksport på 400 kreaturer til Belgien blev fordelt mellem andelskrea-

tureksportforeningerne og 6 private eksportører. Fordelingen gav imidlertid anledning til utilfredshed ikke blot fra udenforstående firmaer, men også fra nogle af deltagerne. Landbrugsrådet mente, at grundlaget burde være hensyntagen til de eksportører, der havde været med til at oparbejde markedet i Belgien. 5. oktober 1930 trådte en ny fordeling i kraft, hvorefter 12 private eksportører fik andel i eksporten. Dette skete, efter at der havde været et nyt møde, dog uden enighed. Efter den nye ordning skulle eksporten endvidere ske i kommission, da man ville sikre producenterne andel i den merpris, der på grund af importreguleringen kunne opnås i Belgien. Eksportørerne skulle indsende fortegnelse over alle opkøb til Landbrugsrådet, for at dette kunne kontrollere, at eksporten skete i kommission. I 1931 indkaldte Landbrugsrådet ikke til noget fordelingsmøde om kvæget til Antwerpen, da man anså det for givet, at det ville ende resultatløst. Landbrugsminister Bording gik efter to måneders forløb med til Landbrugsrådets fordelingsforslag efter en mindre ændring til fordel for de private eksportører, der iøvrigt havde haft en konflikt med Landbrugsrådet, som de anklagede for at være »interesseret part i sagen«. I den første uge deltog Eksportørernes Landsforening som protest ikke i eksporten, men derefter accepterede de Landbrugsrådets betingelser. Ved fordelingen i 1931 fik andelseksportforeningerne 36 % mod 32 % i 1930. Eksportørernes Landsforening krævede fordeling i forhold til samlet eksport i 1929—30. Landbrugsrådet kunne imidlertid »ikke trænge til bunds i fordelingen af totaleksporten 1929—30« (årsberetningen 1931, p. 61). Rådets principper var: 1) at belønne eksportforeninger og -firmaer, der havde gjort en indsats for markedets genåbning. 2) at tage hensyn til eksportører, der blev »eksportløse« i Tyskland. 3) »Et andet hovedhensyn har været og må fremdeles for Landbrugsrådet være af meget afgørende art, nemlig at tildele Andels-Kreatureksportforeningerne, som direkte repræsenterer producenterne, en forholdsvis stor andel, fordi dette giver den største sikkerhed for, at en eventuel fortjeneste ved eksporten af levende kvæg til Belgien kommer producenterne til gode, samt fordi Andelskreaturforeningerne har deres største udbredelse netop i de egne af landet, hvor det kvæg produceres, der er egnet til det belgiske marked« (årsberetning 1931, p. 57). Om fordelingsmodtagelse siger rådet på side 60: »Som det måtte være at vente, hvordan fordelingen end havde fundet sted, vakte den gennemførte fordeling stor misfornøjelse i alle interesserede kredse«. I 1932 fortsatte man først med 1931-fordelingen, men derefter holdt man igen et møde. Landbrugsrådet indkaldte oplysninger fra samtlige 160 eksportører om deres eksport til Belgien i 1929—31. Derefter foretog man påny en fordeling af hele eksporten både af kvæg og kød, men der skete kun små ændringer herved.

Tyskland tildelte os i 1930—33 et årligt toldkontingent på 6000 kreaturer. Dette problem klaredes imidlertid ved at lade Tyskland opkræve den høje told for hele eksporten. Differencen for toldkontingentet blev overdraget Toldkontingentfonden. I 1934 blev den høje told imidlertid prohibitiv. Eksportudvalget fordelte derfor toldkontingentet. Senere i 1934 og de følgende år traf udvalget imidlertid aftaler med det tyske Reichstelle, hvorved udvalget stod som sælger til faste priser af langt flere kreaturer. Opkøbet af disse fordeltes på de gamle eksportører. Landbrugsrådets beretninger meddeler intet om fordelingsgrundlaget i dette tilfælde. Se iøvrigt det senere afsnit om centraleksport.

Holland tildelte os et kødkontingent efter 1932. Landbrugsrådets Kvæg- og Kødeksportudvalg udarbejdede en fordeling på grundlag af eksport 1929—31. 2. august 1934 ændrede udvalget, der som nævnt efter 1932-loven var blevet landbrugsministerielt, fordelingen, »i anledning af at kontingentet var blevet forhøjet« (Landbrugsrådets beretning 1934, p. 140—41). I mellemtiden må der være sket endnu en ændring i fordelingen, der udviklede sig således:

	1932	1934	
		Før 2. 8.	efter 2. 8.
Andelseksportforeninger, samt Lundgaard & Co.....	25 %	31 %	40 %
Eksportørernes Landsforening	58 %	54 %	45 %
Firmaet William og Bdr. Hansen	9 %	7 %	7 %
Andre eksportører	8 %	8 %	8 %

Lige som ved kvægeksporten til Belgien ser man her en forskydning til fordel for andelseksportforeningerne. Fordelingstal for senere år er ikke offentliggjort.

En fordeling af smøreksporten blev første gang aktuel i 1932. Tyskland indførte et toldkontingent også for smør, men dette problem løstes ved, at et toldreguleringsudvalg hver uge beregnede en »enhedstoldsats«. Belgien indførte derimod et varekontingent fra 1. maj. Andelseksportforeningerne ønskede kontingentet fordelt i forhold til hidtidig eksport til Belgien, mens de private eksportører krævede fordeling blandt alle eksportører i forhold til samlet opkøb fra mejerierne i 1931, uanset om man før havde eksporteret til Belgien, idet man frygtede, at en eksportør kunne blive dårligere stillet i konkurrencen om mejerierne og dermed i eksporten i det hele taget, hvis man ikke blev eksportør til Belgien. De, der tilfældigvis tidligere havde sendt smørret til Belgien, ville derfor få et privilegium. Privateksportørernes standpunkt sejrede. En anden modsætning opstod om, hvem der skulle forestå administrationen af fordelingsordningen. Andelsfolkene ønskede, at det skulle ske gennem et eksportudvalg, mens privateksportørerne foreslog Statskontrollen med Smør og Æg m. m. Ministeriet fulgte igen privateksportørerne, der havde 50—

60 % af eksporten. Proprietær S. Overgaard sagde herom, at det var »en stilling vi kun kan opfatte som en hån mod det danske landbrug«. Smørkontingentudvalgets foreløbige opgave blev derfor blot at beregne den ugentlige eksportafgift, der skulle udjævne merprisen i Belgien.

I 1933 erstattede man toldudjævningen med en fordeling af det tyske toldkontingent. Samtidig begyndte Smørekseksportudvalget at fastsætte en afgift svarende til forskellen mellem Englands- og Tysklandsprisen. Denne opkrævedes som betaling for licens. I modsætning til det princip, der var fulgt ved det belgiske kontingent, fordeltes det tyske i forhold til eksporten til Tyskland i 1929—31. Dette grundlag gjaldt i 1933—34. Men i 1935 forespurgte ministeriet udvalget, om det ikke kunne tænke sig at anvende opkøb hos mejerierne 1933—34 i stedet, altså »det belgiske princip«. Udvalget foreslog i stedet eksport til Tyskland 1933—34, hvilket ministeriet godkendte. Beregningen og fordeling lå iøvrigt fortsat hos statskontrollen. I 1936 fordeltes på grundlag af eksport i 1934—35, men der skete dog nu en å jour-føring under hensyn til de forskydninger, der var sket siden 1929—31 i eksportørernes leverancer direkte fra mejerierne. I 1937 anvendtes samme grundlag med den ændring, at man gik over fra mængde- til et værdikontingent, fordi dette var sket i aftalen med Tyskland. Fra 1. februar 1939 anvendtes 1937—38 som basisår.

Da man påbegyndte fordeling af ægkontingenter i 1934 gav dette også anledning til nogen uenighed. Ægekseksportudvalget indstillede, at man ikke fordelte et kontingent i forhold til eksportørernes tidligere eksport til vedkommende land, men i stedet i forhold til deres samlede opkøb fra producenter og samlere. Landbrugsministeriet tiltrådte dette. Ægekseksportørforeningen af 1934 ønskede imidlertid, at eksporten skulle fordeles efter, hvor æggene var nu, og ikke efter hvor mange man havde modtaget to-tre år tilbage. Både ministeriet og udvalget gik imod, idet de fleste af de misfornøjede medlemmer af den ny organisation hidtil blot havde været samlere, men nu havde de også fået autorisation som eksportører af kvalitetskontrollen. Iøvrigt ændredes kontingentfordelingen årlig, således at den stadig var bestemt af opkøb i de to foregående år.

Osteeksporten til Tyskland fordeltes i 1933—34 alene på grundlag af tidligere eksport til Tyskland. Da eksporten til andre lande derefter vanskeliggjordes, lod man også andre eksportører få andel i det tyske marked. Dette gav dog anledning til nogle vanskeligheder mellem osteeksportudvalget og ministeriet, idet udvalget kun modvilligt gik med til at forhøje andelen til eksportører, der tidligere kun havde eksporteret til andre lande end Tyskland.

Landbrugsrådet indstillede i 1933, at der nedsattes et mælkeeksportudvalg til fordeling af kontingenter af mælkekonserves. Ministeriet overdrog dog i stedet fordelingen til Statskontrollen med Smør og Æg m. m.

I 1935 overgik fordelingen til Industrirådet, der også fordelte en række andre industrikontingenter.

Endelig kan det nævnes, at eksporten af *svinefedt* til Tyskland fordeltes mellem slagterierne i forhold til slagtninger i foregående måned. *Spæk*-eksporten til Tyskland i 1933—34 i forhold til eksporten i 1932. I 1935 ændredes fordelingen under hensyntagen til virkeligt effektueret salg, da der havde været handel med kontingentbeviserne. Af *fjerkræ*eksporten fordeltes 50 % i forhold til slagtningerne på fjerkræslagterierne, 50 % i forhold til samlet eksport.

Reguleringen af eksportpriserne.

Det er allerede nævnt, at der i visse tilfælde er blevet opkrævet eksportafgifter svarende til de merfortjenester, der i disse tilfælde kunne opnås. Disse fastsattes i nogle tilfælde, f. eks. for smør til Belgien i 1932 bagud, men i andre forud, f. eks. uge for uge på Tysklandseksporten. For helt at udligne smørprisforskellen på Tyskland fastsattes der efter 4. juni 1936 yderligere en »afgift 2« bagud. Denne kunne eventuelt være negativ. Der var også afgift på ost til Tyskland.

Udvalgene førte dog også i nogle tilfælde prispolitik på anden måde allerede i trediverne. I juli 1932 ønskede Belgien selv at overtage fordelingsretten til smørkontingentet for at undgå at betale overpris i forhold til andre lande. For at afbøde dette, forbød ministeriet eksportørerne at tage højere pris end den, der hver uge fastsattes af Smørkontingentudvalget. 1. november 1932 overtog Belgien alligevel fordelingsretten. De belgiske importører, der fik importlicenser var nu i den stærke stilling. Denne blev i 1935 groft udnyttet af en belgisk importorganisation, hvorfor eksport til denne blev betinget både af en mindstepris og en eksportafgift.

I 1933 fastsatte Smørekseksportudvalget ugentlig en »retningspris« for eksport til Tyskland. Formålet var antagelig, at sikre den størst mulige overpris. Man ophørte hermed, efter at tyske firmaer havde klaget over overprisen.

Al eksport af kvæg og kød blev efter 17. februar 1933 gjort betinget af, at udvalgets notering for eksport til det pågældende marked var overholdt. Denne fastsattes på grundlag af Andelskreatureksportforeningernes priser, således at den kun levnedes normalt kommissionssalær til sælgerne. Årsagen var bl. a., at Belgien havde overtaget fordelingen af sit kontingent, der nu delvis blev opkøbt her i landet af Belgierne selv. En lignende ordning indførtes som nævnt i 1936 for hesteeksporten til Tyskland, da tyskerne havde centraliseret opkøbet. Her skulle prisen godkendes ved hvert enkelt køb af eksportudvalgets tilstedeværende repræsentant.

Fordelingen af eksportpuljerne.

Allerede i trediverne var der en del debat om »puljerne«, første gang i 1930, da man skulle disponere over den tyske toldrefusion for kreaturtoldkontingentet. Ministeriet foreslog et fællesudvalg af Landbrugsrådet og Husmandsforeningerne, hvorimod Landbrugsrådet selv mente at repræsentere alle interesserede parter. Ministeriet foretog så selv fordelingen, men indhentede godkendelse hos de to parter. Pengene gik til kvægavlsforskning, reklame i udlandet m. m.

Problemet blev økonomisk set større, da de første eksportafgifter i 1932 indgik i Smørkontingentfondet. Ministeriet, producenterne og eksportørerne var straks enige om, at de skulle komme »det samlede mejeribrug« til gode, og ikke blot de mejerier, hvis smør tilfældigvis blev udført til den høje pris. Dette gav dog anledning til nogen fortolkning, idet Industrirådet i 1935 mente, at de mejerier, der leverede mælk til mælkekonserveringsindustrien, også burde have andel i udbetalingerne fra fonden. Mejeriernes Fællesorganisation fandt dog ingen motivering »for at yde mælkekonserveringsindustrien støtte på smørproduktionens bekostning«, og heri samtykkede Landbrugsministeriet. Landbrugsminister Bording var dog principielt modstander af afslaget, men han udtalte i 1936 i Folketinget, at der ved afgørelsen havde været størst tilslutning til at fordele smørfonden på smørproduktionen, ostefonden på osteproduktionen o. s. v. Dispositionsretten over de to fonds lå hos Mejeriernes Fællesorganisation, som dog i hvert tilfælde skulle have tilslutning fra Landbrugsministeriet. Fællesorganisationen havde i 1932 for smørfondens vedkommende »hævd det den selvfølgelig opfattelse, at disse penge var mejeribrugets ejendom, og at fællesorganisationen derfor måtte kunne disponere over dem uden indblanding fra ministeriets side«. Ministeriet fastholdt imidlertid, at fællesorganisationen ikke repræsenterede fællesmejerierne og dermed ikke det samlede mejeribrug. Da fondet yderligere var tilvejebragt ved ministeriets medvirkning, måtte dets tilslutning kræves til alle dispositioner.

Efter krigsudbrudet voksede puljerne hurtigere, fordi de forskellige udvalg nu selv eksporterede til forskellige priser. Landbrugsministeriet offentliggjorde 26. november 1948 en opgørelse, der viste, at der ialt var opsamlet 106 mill. kr. Heraf var alene smørpuljen på 53,3 mill. kr., hvoraf hovedparten var fremkommet ved, at man i efterkrigstiden i lange perioder havde holdt noteringen konstant ud fra et ønske om fortsat at kunne holde en konstant notering længst mulig, selv om eksportprisen begyndte at falde. Endvidere var der stadig 2 mill. kr. i smørkontingentfonden fra trediverne (i finansåret 1934—35 havde denne en indtægt på 8,8 mill. kr.), 25 mill. kr. i kvægafgiftsfonden, 9 mill. kr. i baconfonden, 4,9 mill. kr. i ostekontingentfonden, 6 mill. kr. i hestepuljen og 7,5 mill. kr. i kartoffelpuljen.

Puljerne havde nok tidligere været underkastet kontrol af ministeriet og et hovedrevisorat, men først ved tillægsbevillingsloven i foråret 1949 blev de optaget på statsregnskabet med tekstanmærkning om, at de »tilhører landbruget. Over de nævnte midler kan der kun disponeres med tilslutning af landbrugsministeren«.

Der havde i efteråret 1948 været noget røre i anledning af, at ministeren på egen hånd havde disponeret over penge fra kornfonden, der dog ikke sorterer under noget eksportudvalg, til billiggørelse af frø. Derfor ønskede landbruget at få fastslået, at puljerne tilhører landbruget. Ved lovtilføjelsen i 1947 var det iøvrigt bestemt, at puljerne kunne bruges til »landbrugets fremme i almindelighed«, hvilket betød et brud med det omtalte princip fra trediverne. Nu kan f. eks. hestepuljen bruges til tilskud til husmandsforeningerne, uanset at husmændenes deltagelse i hesteeksporten er yderst ringe.

Centraliseringen af eksporten.

Det første tilløb til centraliseret eksport skete i 1933, da Andelskreatur-eksportforeningerne, Eksportørernes Landsforening og 2 store firmaer dannede »Eksportkompagniet«, der skulle arbejde med eksport af kvæg og kød til nye markeder. Dette skete i forståelse med Kvæg- og Kødeksportudvalget, der lovede ikke at give passersedler til andre, såfremt kompagniet fulgte udvalgets forskrifter. Det drejede sig i første omgang om Marokko og andre mindre, fjerne markeder. I 1933 solgte udvalget også selv frosset kød til den belgiske hær, hvis licitationer udvalget deltog i næsten hvert år derefter. Omkring 1. juni 1934 likvideredes Eksportkompagniet, idet udvalget nu selv havde påbegyndt statsopkøb i stor stil. I 1935 var udvalget selv eneksportør af kød og kvæg til Tyskland, Holland, Belgien og Italien og i 1937 til praktisk talt alle lande. Opkøbene til Tyskland blev i 1935 overdraget de tre eksportører, der sad i udvalget. De fik herfor 16,30 kr. pr. kreatur, men de skulle dog selv bære en vis risiko ved kreaturer, der ikke kom i 1. klasse. De tre skulle som medhjælp antage andre, der tidligere havde deltaget i eksporten. Til nogle andre lande blev opkøbene (til faste priser) af udvalget fordelt i forhold til tidligere eksport til vedkommende land. Til at påse, at opkøbspriserne overholdtes udnævnte udvalget markedskontrollører, der var indstillet af Landbo- og Husmandsforeningerne. Denne kontrol bortfaldt dog i 1938 på de pladser, hvor kun andelseksportorganisationerne fremstillede til salg. I visse tilfælde lod udvalget opkøbene foretage som støtteopkøb alene på de markeder, hvor der var fare for stærkt prisfald.

Udvalgets opkøb gennem de tre eksportører gav anledning til en udbredt misfornøjelse blandt producenterne. Denne gav sig bl. a. udtryk i nogle grove beskyldninger, som folketingsmand Valdemar Thomsen frem-

satte mod udvalget, hvilket i 1934—36 gav anledning til en stor retssag. Dommen (aftrykt i Landbrugsrådets Meddelelser 1936, p. 693—760) har stor interesse, fordi den vist nok indeholder den eneste større samlede »beretning« om et eksportudvalgs virksomhed. Retten fandt, at »det ville have været et særsyn, om der ikke fandtes et enkelt sted, hvor der var fejlet, og de nys nævnte uregelmæssigheder er for retten et bevis for, at der i det store og hele ikke kan rettes bebrejdelser mod udvalget eller dets medlemmer, specielt heller ikke mod eksportørerne, i anledning af udvalgets virksomhed«. Det nævnes videre i dommen, »at Landbrugsministeriet har erklæret sig tilfreds med hele udvalgets virksomhed«. Valdemar Thomsens forskyldte straf bortfaldt dog, da der forelå formildende omstændigheder, og han fritoges for omkostningerne, da undersøgelsen havde været i offentlighedens interesse.

Der foreligger ikke konkrete oplysninger om, at andre udvalg end Kvæg- og Kødudvalget før krigen har centraliseret eksporten. Men overvejelser herom fandt dog sted angående smør til Belgien, idet der opstod en uheldig indbyrdes konkurrence mellem de danske eksportvirksomheder om at komme til at handle med de belgiere, der havde importlicenser. Man nøjedes dog med fra 4. december 1938 at genindføre en mindre eksportafgift.

Krigsudbrudet gjorde imidlertid centralsalg nødvendig i stor udstrækning, og lovændringen gav eksportudvalgene eneret til selv at handle. I efteråret 1941 foretog regeringen dog visse begrænsninger i udvalgenes kompetence, idet alle ønsker om prisforhøjelser skulle godkendes af regeringen, før forhandlinger blev optaget med de tyske myndigheder. Eksporten foregik så vidt muligt stadig privat, f. eks. af smør og ost. I 1940—42 udførte eksportudvalget således kun knap en trediedel af osten til Tyskland. Dette var den del af kontingentet, der i 1940 var tildelt de firmaer, der da blev afskåret fra deres oversøiske markeder, men som man ville give en mulighed for at beholde forbindelsen med deres producenter. Man ville dog ikke lade dem træde i kontakt med de tyske firmaer direkte for ikke at skabe »uro på markedet«, men de fik lov at forestå afsendelsen efter udvalgets instruktion. Centraliseret eksport synes i det hele taget at være foregået på den måde, at de tidligere eksportører har opkøbt på hjemmemarkedet og afsendt efter det pågældende udvalgs instruktion. Udvalgenes opgaver har været at afslutte kontrakterne med de udenlandske aftagere og at overtage ansvaret for opfyldelsen af dem.

Efter krigen har ordningen været således: Landbrugsministeriet har i bekendtgørelser fastsat, hvilke varer der var udførselsforbudte, og hvilke myndigheder, der udstedte indførselstilladelser. Ved den nugældende bekendtgørelse af 4. februar 1949 bortfaldt eksportforbudet for en række mindre vigtige varer, der var med på den foregående liste af 15. oktober

1946. Det var imidlertid ikke nok at have en udførselsattest for at effektivere handelen. Ministeriet havde yderligere i efteråret 1945 bestemt, at tilbud til udlandet for en række varer kun måtte afgives i forståelse med de pågældende eksportudvalg. Iøvrigt har man gradvist søgt at begrænse den centraliserede eksport ved at meddele private eksportører eksporttilladelse for visse varer til visse lande. Landbrugsministeriets skrivelse af 9. november 1949 til folketingsudvalget vedrørende vareforsyningsloven redegør for den indtil da foretagne frigørelse, der synes at gælde de fleste af de tilfælde, hvor der ikke i importlandet er tale om centraliseret import. Med hensyn til hvem, der bevilger eksporttilladelse, har det interesse at bemærke, at det ikke altid er de pågældende eksportudvalg. For smør og æg er det som nævnt Statskontrollen med Mejeriprodukter og Æg m. m., og for fedt er det Direktoratet for Vareforsyning. Udvalgenes opgave i disse tilfælde er da indskrænket til at rådgive ved handelsaftaler og at foretage centraliseret eksport, hvis denne er bibeholdt for varen.

Konkurrencens betydning for det indenlandske opkøb og den udenlandske afsætning.

Problemerne i forbindelse med landbrugseksporten kan teoretisk deles i to grupper: de, der vedrører opkøbet i Danmark, og de, der vedrører afsætningen i udlandet. Det er ikke på forhånd givet, at den organisation af handelen, der — ud fra en bestemt målsætning — løser det ene problem, også fører til den ønskede løsning af det andet problem. Problemstillingen har navnlig været diskuteret i forbindelse med de sidste års statshandel, men den dukkede op allerede i 1931, da man drøftede fordelingen af det belgiske kvægkontingent. I Landbrugsrådets beretning 1931, p. 59, hedder det: »Medens konkurrence om opkøb på de danske markeder efter rådets opfattelse er af det gode, mener Landbrugsrådet, at det hidtil har været af meget stor betydning for en rolig og stabil afsætning på det belgiske marked, at de fra Danmark kommende kreaturer er blevet videresolgt af ganske enkelte firmaer dernede. Jo færre forhandlere af det danske kvæg, der er på det belgiske marked, desto mindre uro vil der blive, og desto mindre opmærksomhed vil denne handel tiltrække sig«. Som nævnt frygtede man også »uro på markedet«, hvis man i 1940 havde sluppet flere ind på det tyske ostemarked. Den nærliggende konsekvens heraf er, at der kun skal være een sælger, således at man undgår at trykke prisen gennem indbyrdes konkurrence, eller at en offentlig myndighed i hvert enkelt tilfælde skal afgøre, om der ved handelen opnås »en akceptabel pris i en akceptabel valuta«, således som det siden 1945 har været krævet i mange af de tilfælde, hvor handelen ikke længere var centraliseret formelt.

Denne tankegang har været hovedforsvaret for efterkrigsordningen, og

eksportudvalgene har som illustration fremlagt nogle eksempler på skadelige underbud, hvoraf et par af de stærkeste skal citeres:

1) Et navngivet dansk firma tilbød i Belgien hestekød til 1,50 kr. pr. kg på et tidspunkt, da Hesteeksportudvalget solgte samme vare i samme land for 2,25 kr. Firmaet havde ikke forinden forelagt tilbudet for udvalget, og vidste derfor ikke, om handelen ville blive godkendt.

2) Da Osteeksportudvalget frigav kvarg, søgte 6—7 firmaer ved fælles optræden at opnå den leverance på 2000 tons, der var aftalt i handelsaftalen med Vesttyskland, og for hvilken man under forhandlingerne havde været indforstået med at ville betale 30 cents pr. kg ekscl. emballage. Enigheden bristede imidlertid, hvorfor der ialt blev tilbudt 12.000 tons, og der blev sluttet kontrakt med et firma om en pris på 27 cents incl. emballage. Prisfaldet beløb sig til 400.000 kr. på en handel på 2—3 mill. kr.

Den private handel afviser ikke helt, at der i begyndelsen kan forekomme tilfælde som de nævnte, men man mener, at de pågældende eksportører vil »brænde fingrene« så eftertrykkeligt ved disse »lufttilbud«, så det ikke senere vil få nogen praktisk betydning, da de jo må have en eksportpris, der gør opkøbet herhjemme rentabelt. Videre hævder man om nogle »underbud«, at disse alligevel kun havde givet en god og stor forretning, mens udvalgenes for høje pris begrænsede salgsmulighederne. Iøvrigt er handelens talsmænd også i offensiven, idet de hævder, at man ikke kan regne med, at eksportudvalgene som eneeksportører finder frem til de bedste afsætningsmuligheder. Hvis der derimod er flere om et eksportmarked, er der større chancer for at finde frem til de bedste købere, og de eksportører, der gør dette, vil komme til at varetage eksporten i det lange løb, fordi de vil kunne byde mest for varen hos producenterne. Som eksempler for denne anskuelse kan tages et par fra Folketinget 1947: 1) Et mejeri fik ikke lov af eksportudvalget til at sælge steril fløde til Sverige til en pris, der svarede til en smørpris på 15,86 kr. 2) En eksportør, der solgte spegepølser i Ægypten for 6 kr. pr. kg, blev frataget til-ladelsen, da udvalget ville sælge dem i England for 3 kr. pr. kg.

Begge de refererede anskuelser motiveres med en masse eksempler af de typer, hvorpå der her er givet stikprøver. En udenforstående bliver desværre ikke meget klogere heraf, da man dels ikke kan trænge til bunds i de nærmere omstændigheder, der eventuelt kan forklare tilfældene, og dels ikke kan skønne over, hvad der har økonomisk størst betydning: tabene ved underbud eller de forspildte chancer for større priser. Man er altså afskåret fra at bevise, hvad der er bedst. Den enkeltes valg mellem de to løsninger: centraliseret eller fri eksport bliver derfor alene truffet ud fra almindelig politisk indstilling eller økonomiske interesser.

Der kan dog fremføres endnu et par teoretiske synspunkter, der kan være medbestemmende. På et »sellers' market« vil der være de største muligheder for at opnå en monopolgevinst for en enesælger. Til gengæld er der fare for, at handelen også vil blive centraliseret på købersiden, men selv i dette tilfælde vil en centralisering på sælgersiden kunne være fordelagtig i den markedssituation, der herskede de første år efter krigen, hvor en køber-monopolist stod svagt. Under landbrugskrisen først i trediverne stod en enekøber omvendt stærkest. Landbrugsrådet udtalte da også allerede 8. maj 1931, at det var »en ret farlig sag«, at kvægekseporten til Belgien fremdeles kontingenteredes blandt eksportørerne, idet andre lande derved også kunne finde på at fastsætte et kontingent for import fra Danmark.

Forsvarerne af centraliseret eksport hævder, at den er nødvendig i tilfælde, hvor importen er centraliseret. Privathandelen hævder imidlertid, at nogle af importlandene hellere end gerne vil af med centraliseringen, og at de kun opretholder den i selvforsvar. Der skulle derfor være en mulighed for samtidig frigørelse på begge sider efter aftale. Et selvstændigt dansk initiativ kunne måske tages på den måde, at man over for de udenlandske centralimportorganer sagde: Vi har ikke længere myndighed til at handle centralt. I må købe hos vore private eksportører, der vil få tilladelse til ubegrænset eksport til en minimalpris, som aftales mellem den danske regering og den fremmede importcentral. — Dette system, der måtte suppleres med eksportafgifter så længe prisforskelle findes, ville indebære en sikkerhed for, at den fremmede importcentral ikke kunne trykke de danske eksportørers priser i kraft af sin monopolstilling, men omvendt kunne den blive nødt til at gå op over minimalprisen for at sikre sig den ønskede mængde. Provinshandelskammeret har hævdet, at det næppe havde været muligt at påtvinge os pris- og mængdebindinger, som de samme lande aldrig har villet påtage sig for deres eksportvarer, hvis vore eksportudvalg ikke havde så vidtgående beføjelser. Eventuelt kunne eksporten ske i henhold til standardkontrakter. Sådanne kontrakter, der også fastsætter priser, har Kartoffeleksportudvalget udarbejdet for læggekartofler til Belgien og Frankrig. — At privateksportører godt kan handle med statsorganer fremgår endelig af, at størstedelen af den tyske smørimport i trediverne købtes af et Reichstelle.

Diskussionen om de hidtidige eksportudvalg.

Diskussionen mellem politikerne og erhvervsrepræsentanter har ikke alene drejet sig om centraliseret eller fri import, men måske nok så meget om, hvem der skulle foretage den regulering, som man eventuelt anså for nødvendig. Fra privathandelens side har man hyppigt udtalt mistillid til de hidtidige udvalg. Man hævder, at udvalgene favoriserer producent-

og andelseksportinteresser. Deres »indstilling over for den private handel og dens organisationer synes almindeligvis og bortset fra ganske enkelte undtagelser at have været alt andet end venlig« (direktør H. C. Christiansen, Provinshandelskammeret, i »Handelsnyt«, 1949, p. 139). Man hævder, at udvalgene, navnlig for ost samt kvæg og kød, i de tilfælde, hvor markederne er åbnet for privat eksport, har krævet langt videregående oplysninger om forretningsforbindelser end almindelig kontrol nødvendiggør, og man frygter, at andelseksportfolkene i udvalgene skal misbruge disse forretningshemmeligheder. Grosserer-Societetets komité og Provinshandelskammeret har i en skrivelse til folketingsudvalget i foråret 1949 hævdet, at udvalgene »har afvist forskellige eksportforslag og selv overtaget eksporten til lavere priser«.

Det er umuligt for en udenforstående at afgøre, om mistilliden er berettiget. Men man kan godt forstå, at frygten har kunnet opstå, når man erindrer, at udvalgenes administration er henlagt til henholdsvis andelsorganisationerne og Landbrugsrådet. Nogle stridigheder vedrørende fordeling og administration af kontingenter er allerede omtalt. Endvidere kan citeres følgende udtalelse fra Landbrugsrådets beretning 1931, p. 28 (i anledning af eventuel fransk kontingentering): »Rådet ønskede så vidt muligt at undgå kontingentering, men var dette ikke muligt,, gjaldt det om, at andelsselskabernes interesser varetoges bedst muligt ved fordelingen af eventuelle kontingenter«.

Den anklage, at udvalgene ensidigt er afhængige af Landbrugsrådet fandt udtryk i den radikale Aage Foghs udtalelse i Folketinget 19. januar 1949: »Jeg har personligt været medlem af et par af udvalgene, og jeg har det indtryk, at det i virkeligheden er Landbrugsrådet, der råder suverænt over udvalgene, tildels også over udvalgenes økonomi, og jeg har også det indtryk, at en væsentlig del af de penge, der omsættes gennem udvalgene, og opkræves af udvalgene, af Landbrugsrådet anvendes til andre formål«.

Den anden hovedanklage mod udvalgene, efter beskyldningen for partiskhed, består i, at de ikke har været i stand til at skabe tilstrækkelig individuel forbindelse på eksportmarkederne, hvorimod privateksportørerne fra gammel tid har goodwill og personlige forbindelser, der ikke bliver udnyttet nu. Også dette synspunkt har fået tilslutning af Aage Fogh i Folketinget 30. marts 1949: »..... jeg er ikke tilbøjelig til at tro, at de udvalg, der sidder nu, og som har siddet gennem 15 år — de fornyes overhovedet kun ved dødsfald —, har de rette folk til at finde nye markeder i den trange tid, vi kan gå imøde. Derfor tror jeg, der skal en ændring til«.

Et tredje kritikpunkt kan illustreres ved en udtalelse af Socialdemokratiets ordfører, Carl Petersen, i Folketinget 8. marts 1947: »Der er ingen

tvivl om, at der udmærket godt kan være en vis konkurrence også inden for den centraliserede handel, når blot det gribes an på den rigtige måde, f. eks. derved, at man giver større adgang for nye eksportører til at deltage og lader være med slavisk at fastholde, at kvoteringen skal ske på grundlag af den omsætning, den enkelte eksportør havde i 1938—39. Resultatet af en sådan politik må nemlig blive, at der, hvis man fortsætter på samme måde, ikke udfoldes det initiativ, som er gavnligt«. I denne forbindelse nævnte Carl Petersen eksporten af kvæg og kød, hvor »enkelte tjener en hel del penge uden praktisk talt gøre noget arbejde eller have nogen risiko«, og kartofler, »hvor man har en følelse af, at der sidder et udvalg, der meget omhyggeligt passer på, at ingen nye kommer til at eksportere«.

Det er altså alvorlige anklager, der er rettet mod udvalgene, og offentligheden kan kun beklage, at der ikke er foretaget undersøgelser, så man kunne tage stilling til kritikken. Men man synes ikke endnu at have fået tid til det. Den konservative ordfører, Peder Jakobsen, sagde 30. marts 1949 i Folketinget, at »enten måtte udvalgene rense sig, eller også måtte loven laves om. Jeg skal ærligt indrømme, at udvalgene ikke har haft den fornødne tid til at rense sig«. Aage Fogh sagde samme dag om den kritik, privathandelens deputation havde fremført i udvalget: »Vi må jo også konstatere, at der desværre ikke har været tid til at få klagerne imødegået, men mit bestemte indtryk er, at det ikke er urigtigt alt det, der er fremført, og mit bestemte indtryk er også, at de folk, der mødte, var respektable folk, der i nogle tilfælde havde været ude for en urimelig behandling. Derfor er det nødvendigt, at vi får gennemført andre forhold«. Efter lovens forlængelse i november 1949 skulle Folketingsudvalget arbejde videre med den påny rejste kritik. Allerede i foråret 1946 havde Provinshandelskammeret sendt ministeriet en kritisk henvendelse, der gik videre til udvalgene, men kun to af disse synes at have afgivet udtalelse i den anledning.

Landbrugets stilling til eksportudvalgene.

De samvirkende danske Landboforeninger udtalte 30. januar 1947, at statshandelen nu burde ophøre. I stedet skulle der gælde en midlertidig lov om retningslinier for handelen, så længe der kunne opnås forskellige priser i forskellige lande. Samme forår udtalte Landbrugsrådet til ministeriet, at man ønskede at vende tilbage til frie handelsforhold, så snart som muligt, men »under de nuværende forhold« så man gerne loven forlænget. Lignende udtalelser fremsatte de enkelte udvalg i efteråret 1948. Landbrugsrådets præsident, H. Hauch, sagde 17. december 1948: »For landbrugets skyld skal man ikke opretholde eksportudvalgene. Vi må blot have krav på, at der bliver givet os en rimelig frist, så vi kan tilrettelægge

vort arbejde med henblik på de forandringer, som udvalgenes ophævelse vil nødvendiggøre«. I tråd hermed udtalte formanden for de jyske landboforeninger, folketingsmand Hans Pinstrup, ved delegeretmødet i oktober 1949: »Der gives ingen fremtid for landbrugserhvervet placeret som afhængigt ministerielt organ. Udvalgenes optagelse på statsregnskabet og underlagt hovedrevisoratet dokumenterer denne afhængighed« »Erhvervet må søge at skabe sin egen fremtid« »Udbudet må afpasses efter købsønsker, landmændene må stå sammen og lade omsætningen foregå gennem landbrugets egne eksportudvalg, sådan at udlandet hurtigt lærer, at det er disse udvalg, der råder over varerne og kan levere dem«. På mejeriernes årsmøde i september gik man derimod ind for de landbrugsministerielle udvalgs foreløbige bevarelse. Om afsætningsforholdene på langt sigt var formanden, proprietær S. Overgaard, derimod enig med Pinstrup: »Vi har imidlertid gennem eksportudvalgenes virksomhed lært, hvilken betydelig slagkraft den centraliserede afsætningsform kan besidde, og disse erfaringer må vi udnytte, når vi til sin tid, efter eksportudvalgenes ophævelse, påny kan varetage vore afsætningsmæssige interesser på egen hånd«.

Der synes at være en meningsforskel mellem landboforeningerne og andelsorganisationerne om, hvornår de ministerielle udvalg skal ophøre, men man er enig om, at når det sker, skal man være klar til at tage sagen i sin egen hånd, idet man hævder, at lige som »industrien sælger sine egne varer, således må landbruget også selv afhænde sine produkter, uden at der for hver driftsgren er et ministerielt udvalg med deri. Så må iøvrigt producenterne, landbruget, selv bestemme, hvem eller hvor mange af handelens folk man vil sælge til eller bruge i omsætningen« (formanden for Hesteeksportudvalget, Jørgen Gram, i Folketinget 30. marts 1949).

Offentlig eller privat regulering af eksporten?

Loven blev i marts 1949 forlænget indtil 15. november 1949, men Venstre, Konservative og Radikale tilkendegav, at de ikke ønskede, at udvalgene skulle have den i 1939 indsatte eksportbeføjelse derudover. I de følgende måneder fremkom der efterhånden meddelelser om, at landbruget havde forberedt sine egne eksportudvalg, således at disse kunne træde i kraft, når loven, eller i alle tilfælde eksportbeføjelsen, bortfaldt. Imidlertid skabte devalueringen en vis uklarhed, hvorfor loven alligevel blev forlænget uændret til 1. marts 1950 uden at nogen stemte imod. 14 undlod dog at stemme.

Der vides endnu intet om, hvorvidt loven fortsættes under en eller anden form. Hvis den virkelig bortfalder, vil en vis udførselsregulering stadig kunne ske i henhold til vareforsyningsloven. Fra landbrugsside har man dog ofte hørt, at man meget nødigt vil »ind under Handelsministeriet«. Det

er politisk interessant at bemærke, at handelen omvendt er skeptisk indstillet over for Landbrugsministeriet. Provinshandelskammeret har foreslået, at udvalgene omformes således, at de sammensættes af lige mange repræsentanter for eksporthandelen og landbruget samt en repræsentant for Landbrugsministeriet som formand. Men for at bevare »ligevægten« skulle der yderligere være en repræsentant for Handelsministeriet!

Hvis loven skulle bortfalde helt, ser det ud til, at »landbrugets egne eksportudvalg« vil søge at videreføre den regulering, der hidtil er sket gennem de landbrugsministerielle udvalg, hvis magt byggede på ministerielle bemyndigelser. Teknisk set maa de nye organisationer betegnes som eksklusiv-kartelaftaler mellem producenter samt andels- og privateksportører, idet de tilsluttede producenter forpligter sig til kun at sælge deres eksportvarer til de tilsluttede eksportører, der til gengæld kun må købe hos tilsluttede producenter. De offentliggjorte vedtægter viser, at de nye kartelbestyrelser vil videreføre centralhandel, kontingentering mellem medlemmerne og fastsættelse af eksportafgifter (eventuelt avancer, priser eller andre forretningsbetingelser) ganske som hidtil, men naturligvis med den ændring, at kartelbestyrelsen nu bliver endeligt besluttende om indgreb i eksporten i stedet for landbrugsministeren. Den magt, kartelbestyrelsen får over den enkelte vare, vil naturligvis afhænge af, hvor stor en del af producenterne, der binder sig til organisationen. For bacon, ost og smør vil det blive næsten 100 %. Hvis et andelsmejeri f. eks. ikke ønskede at være med, ville konsekvensen være udelukkelse af Mejeriernes Fællesorganisation. Kartoffelorganisationen hævdes at komme til at råde over 75 % af eksporten. Svagere vil hesteeksportkartellet antagelig komme til at stå, fordi dette ikke som smørkartellet vil få økonomiske magtmidler over for de enkelte producenter. Det vil være svært at hindre, at den enkelte landmand sælger en hest til en udenforstående hesteopkøber. I dette og lignende tilfælde vil man kun kunne påvirke på denne måde: »Jeg vil derfor henstille til landbrugerne: vær opmærksom på, hvem I sælger Jeres produkter til; er det til eksportører, som står uden for den nye organisation, da ved I, at Jeres varer skal bruges til at trykke prisen i udlandet til skade både for Jer selv og Jeres kolleger«. (Formanden for de jyske husmandsforeninger, P. Nielsen, på delegeretmødet 27. september 1949).

Den magt, de nye karteller vil opnå over producenterne, vil være bestemmende for, hvor mange eksportører, kartellet vil kunne binde til sig. De nye organisationers talsmænd afviser beskyldninger om, at organisationerne vil blive monopoler med en henvisning til, at enhver, der af kvalitetskontrollen bliver autoriseret som eksportør, gratis kan optages som medlem. Når eksportørerne alligevel kan tænkes at være tøvende, skyldes det naturligvis, at de ved at tilslutte sig giver kartelbestyrelsen myndighed til at pris- og mængderegulere deres eksport. Men hvis de reelt udelukkes fra

at kunne opkøbe hos producenterne, hvis de står udenfor, har de naturligvis intet valg. Ved de private osteeksportørers generalforsamling stemte 23 for, men 16 imod indmeldelse i »Mejeribrugets osteeksportudvalg« (»Børsen« 11. november 1949), og deres formand, Knud W. Jensen, skrev i »Børsen« (13. november), »at handelen kun ved at gå ind i et positivt samarbejde med producenterne kan undgå organisering af salget på andelsbasis«. Offentligheden ved aldrig, hvilke forhandlinger der kan være gået forud for en kartelaftale, men bagefter er man jo altid enig udadtil. Grosserer Knud W. Jensen giver i den citerede artikel udtryk for, at det er »indlysende og rimeligt«, at landbrugerne beskytter sig mod, at deres produkter udbydes til vilkårlige priser, på samme måde som industrien gennem prisordninger har sikret sig ensartede udsalgspriser.

De nye kartelbestyrelser er stort set sammensat på ganske samme måde som de hidtidige eksportudvalg. I enkelte tilfælde synes der at ske en lille magtforskydning til andelssiden, der også fortsat skal varetage formandsskab og daglig administration, hvilket antagelig betyder, at de nuværende udvalgsformænd og sekretærer fortsætter. De nuværende eksportpuljer, der ejes af producentorganisationerne, indskydes af disse som driftskapital i de nye organisationer, der også overtager lagerbygninger o. lign. Hvis organisationerne opløses, overgår kapitalen igen til indskyderne.

Der er nu redegjort for de planlagte kartellers opbygning og for nogle problemer i forbindelse med den del af eksportomsætningen, de vil kunne overtage. Den endelige dom vil naturligvis komme til at afhænge af, hvorledes organisationerne vil bruge deres magt. Det er muligt, at de vil afvikle eksportcentraliseringen gradvist, således at de reelt kommer til at betyde en elastisk og derfor heldig afvikling af den hidtidige regulering. Den anden yderlighed er, at man ønsker at opbygge og bruge en varig magtstilling, i hvilket tilfælde Priskontrolrådet naturligvis må følge udviklingen. Et særligt vigtigt punkt bliver så, om organisationerne eventuelt vil begynde også at regulere omsætningen på hjemmemarkedet. Efter de foreløbige vedtægter skal organisationerne kun organisere og regulere eksporten. Man må heraf slutte, at såvel producenter som eksportører har fuld frihed til salg og opkøb til indenlandsk forbrug. De indenlandske forbrugerpriser må derfor ventes at komme til at svare til de gennemsnitlige eksportpriser, som eksportorganisationerne opnår. Hvis en eksportorganisation påtog sig en mængdebinding over for et fremmed land, kunne dette tænkes at medføre knaphed på varen på hjemmemarkedet, hvorved hjemmemarkedsprisen kunne blive højere end eksportprisen. Dette ville dog forudsætte, at organisationen kunne pålægge producenterne at aflevere varen til eksport i stedet for at sælge den på hjemmemarkedet, og dette synes der ikke at være hjemmel for i de foreløbige vedtægter.